

УДК 378.094.371

Кругла Н.А.,

доцент кафедри філософії, політології та українознавства, декан факультету кібернетики та системної інженерії Херсонського національного технічного університету, кандидат історичних наук, доцент,

Фролова М.Е.,

старший викладач кафедри філософії, політології та українознавства Херсонського національного технічного університету

Рецензент: Демченко В.М.,

доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету, кандидат філологічних наук, доцент

ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНІ Й ФАХОВІ КОМПЕТЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ: КОРЕЛЯЦІЇ ТА ВІДМІННОСТІ

У статті розглядаються особливості формування фахової та загальнокультурної компетентностей українського студента як майбутнього фахівця в умовах сучасного суспільства. Проаналізовано окремі фахові й загальнокультурні компетенції з визначенням різноманітних корелятивних особливостей і національної специфіки. Указано навчальні технології формування загальнокультурних компетенцій у контексті тенденцій сучасного інформаційного суспільства й міжнаціональної комунікації.

Ключові слова: фахові компетенції, загальнокультурні компетенції, інновації, фахова діяльність, особистість, антропоцентричний підхід.

У сучасному швидкозмінному світі існують певні незмінні категорії, що завжди залишалися актуальними в соціумі. Так, фахова компетентність особи передбачає вміння ефективно виконувати свої обов'язки у процесі суспільно корисної діяльності. Такі вміння цінувалися за будь-якого суспільного ладу, та особливо цінні вони в умовах сучасного світу, орієнтованого на антропоцентризм, інноваційність у професійній діяльності. Іншими словами, компетентний фахівець сьогодні – провідна соціальна цінність, а тому його підготовка стала найбільш важливою в системі освіти.

Саме тому нині активізувалися наукові дослідження у сфері фахової компетентності, що сформували відповідну категорію "компетентісно орієнтований підхід в освіті". У межах цієї категорії досліджувалися поняття "компетенція" (як окрема сфера застосування знань, умінь і навичок особи) та "компетентність" (як комплексна стала категорія – комплекс

знань і здатностей особи) (Н. Бібік, В. Калінін, О. Савченко та ін.), їх застосування в освіті відповідно до філософського, психологічного підходів (В. Андрущенко, І. Бех, В. Моляко та ін.), у розгляді національних особливостей освітнього процесу (М. Вашуленко, Н. Лисенко, М. Стельмахович та ін.), у загальнокультурній (полікультурній) площині (О. Березюк, Л. Воротняк, Л. Гончаренко та ін.).

Дослідники сходяться в тому, що компетентісно орієнтована вища освіта має провідну функцію – формувати особистість фахівця з комплексом теоретичних знань, практичних навичок, усвідомленою мотивацією до здійснення певного виду діяльності. Так, О. Дубасенюк [3] на основі останніх державних документів у галузі освіти визначає домінантою професійної підготовки сучасного фахівця культуротворчу, що передбачає формування відповідальності, бажання до саморозвитку, здатність до аналізу, до опрацювання інформації, практичного використання здобутих знань і набутих умінь, творчого розв’язання проблем.

Однак цей комплекс передбачає й більш широкий спектр знань, які формують загальнокультурну компетенцію особистості. Проте вчені при цьому не враховують значення національного (етнічного) чинника формування означеної парадигми. На думку О. Березюк, поняття "компетентність" визначає "не стільки сукупність елементів тієї чи іншої компетентності, скільки зв’язок між ними... всі вони є складовими життєвої компетентності особистості, яка і визначає її життєву позицію" [1, с. 13]. Тобто, вважаємо, в аналізованому питанні наявні корелятивні площини, які потрібно дослідити. Тому **метою статті** є розгляд кореляцій у співіснуванні фахових і загальнокультурних компетенцій українського студента як майбутнього творця матеріальних і духовних цінностей новітнього суспільства. Як **завдання** визначаємо короткий аналіз поняття "компетенція в освіті", компетентісно орієнтованого підходу у вищій освіті, а також огляд окремих фахових і загальнокультурних компетенцій із виявленням спільних і відмінних рис, національних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зазначити, що поняття "компетенція" могло виникнути лише в реальних умовах ринкових відносин у суспільстві, оскільки за авторитаризму й тоталітаризму людина була лише "гвинтиком", який "загвинчувався" у будь-який механізм, незважаючи на її вміння чи вроджені здібності. Тому орієнтація на компетентісний підхід в освіті виникла саме в США (70-ті роки ХХ століття). Соціолінгвіст Н. Хомський [8] уперше вжив термін "компетенція" відповідно до процесів комунікації, у яких мовець має певний мовленнєвий набір не лише для його актуального використання у спілкуванні, але й для потенційного знання, тобто в межах свого компетентісного комплексу.

У галузі вищої освіти компетенція розуміється як здатність, пов’язана з майбутньою фаховою діяльністю, що принципово відрізняється від традиційної педагогічної практики, оскільки передбачає формування "потенційних можливостей для розвитку особистісних і професійних навичок у будь-яких напрямках" [2]. При цьому така компетенція розуміється не як вузько спрямована орієнтація, а як більш широка в сенсі всебічного розвитку особистості, коли студент набуває певних загальнокультурних навичок.

В умовах компетентісного підходу вченими визначено [5], що формування загальнокультурних компетенцій передбачає наявність високого рівня розвитку культури особистості, виховання культури міжособистісних стосунків, зокрема взаємної толерантності, а також знання культурної спадщини власного народу й інших народів світу, умінь аналізувати й оцінювати їхні досягнення, орієнтуватися в культурному й духовному аспектах українського суспільства, володіння рідною мовою та мовою міжнародного спілкування (зокрема англійською), технікою комунікації з метою подальшого розроблення й реалізації стратегій і моделей кар’єрного зростання.

Власне компетентісний підхід передбачає, що таке розширення загальнокультурних знань зумовлене сутністю освіти як спрямованої передусім на формування особистості, що характеризується комплексом насамперед соціальних її рис, що, у свою чергу, має допомогти

майбутньому фахівцеві швидше адаптуватися в мінливому соціумі й ефективно виконувати свої професійні обов'язки, виявляючи самостійність і креативність.

Відповідно до найбільш ємної класифікації компетенцій, запропонованої зарубіжною дослідницею І. Зимньою [4], вони поділяються на ті, що ґрунтуються на самоусвідомленні особистістю себе як суб'єкта життєдіяльності; такі, що стосуються взаємодії з іншими людьми; компетенції власне діяльності людини. Виходячи з сучасної практики компетентнісного підходу в освіті, компетенції диференціюються на дві категорії – фахові й загальнокультурні; перші передбачають певною мірою вузькоспрямованість, за якої особи й розподіляються на технічних працівників і гуманітаріїв, "фізиків" і "ліриків", практиків і теоретиків тощо; другі властиві всім означеним категоріям. Це відбувається завдяки провідній антропоцентричній функції освіти – виховати людину, – що реалізується у процесі набуття "навичок соціального й культурного життя, які в подальшому трансформуються в конкретні фахові знання й навички" [2]. Серед таких навичок ученими визначено комунікативні, що передбачають компетентність не лише у володінні засобами спілкування, а й в отриманні потрібної інформації. Це відповідає тенденціям сучасного світу, де інформаційна культура є провідною та найбільш потрібною людині.

У власне комунікаційній сфері також виокремлено певні компетенції, наприклад, здатність до впорядкування інформації, що передбачає процес від її здобуття до систематизації, зберігання та використання. Це особливо важливо в умовах відкритості інформаційних мереж, коли видобути потрібну інформацію, незважаючи на різноманітні численні "шуми" (перешкоди, за теорією комунікації, зокрема рекламні та психолінгвістичні сигнали в Інтернеті), надто важко без відповідних напрацьованих навичок. Останні, у свою чергу, формуються не на механічному рівні (звикання до певного алгоритму роботи в мережі, обмежені терміни для пошуку потрібної інформації тощо), а на усвідомленні своєї ролі як пошуковця, дослідника й аналітика. У разі позитивного результату такого пошуку в особи сформується мотив до подальших пошуків і звершень у цій сфері.

Розвиток такої інформаційної компетенції призводить до появи інтересу до наукової діяльності, а тому активне залучення студентів до аналітичної роботи за обов'язкового уважного керування й контролю викладача є актуальним напрямом навчального процесу в закладі вищої освіти.

Із комунікаційною компетентністю майбутнього фахівця пов'язана ще одна компетенція – спілкування в колективі (особливо важливо це в умовах світової глобалізації та інтеграції, коли співробітники можуть бути представниками інших національностей), – де на перше місце виходять особистісні чесноти та, можливо, менеджерські здібності, серед яких головним є почуття відповідальності як за результати власної виконаної роботи, так і за весь колектив. Ці якості обов'язково передбачають здатність до внутрішнього самоусвідомлення особистістю своєї ролі в локальному (місцевому, освітньому, виробничому) соціумі, до самоідентифікації себе як представника української нації, держави України – на протигагу іншим націям і державам [6]. Тобто такі риси, як гуманність, толерантність, самокритичність, прагнення до саморозвитку, обов'язково й нерозривно пов'язані з національною ідентичністю. Хто цього не усвідомлює, приречений на неповний розвиток і у сфері фахової компетентності: він може бути лише згаданим вище "гвинтиком" у виробничому процесі, а не креативним новатором).

До загальнокультурних компетенцій належать також знання цінностей світової культури, на які особистість має орієнтуватися у власному інтелектуальному розвитку. Відповідно до цих орієнтацій формується загальний світогляд і локальна його складова – громадянська позиція. Остання передбачає безсумнівну законслухняність і патріотизм, оскільки фахівець працює для конкретної держави, підкоряючись її законам і попередньо згоджуючись (за теорією політології) на можливі тимчасові обмеження (скажімо, в умовах ісламської країни). До цього варто додати готовність працювати в колективі, виявляючи

толерантне ставлення до колег і дотримуючись корпоративної етики, тобто потрібно поважати цінності колективу, його традиції й порядок діяльності та співіснування.

Перехідною від загальнокультурних компетенцій до фахових є оцінна складова – парадигма власного ставлення до своєї професії, що визначає мотив вибору та впливає на такі показники: любов до професії, гордість за свою діяльність тощо, – від чого безпосередньо залежить ефективність виконуваної роботи. Недарма вчені зауважують, що в умовах ринкової кон'юнктури лише ці чинники можуть забезпечити фахівцеві шанс на подальше кар'єрне зростання [2]. Саме тому професійний вибір має бути свідомим і завчасно проаналізованим. На жаль, не одне покоління українців, вихованих у радянському суспільстві (на відміну від ринкової політики в умовах планової економіки), вибирали професію здебільшого під впливом своїх батьків – або за прикладом останніх, або за їхньою безпосередньою вказівкою.

До фахових компетенцій, окрім вузькоспеціальних умінь і навичок, належить також чинник розуміння й орієнтування в інших видах діяльності, часом взагалі іншого професійного спрямування. Такі знання набуваються безпосередньо за допомогою внутрішнього мотиву самовдосконалення, завдяки загальнокультурній компетентності, зокрема ерудованості й креативності. Це навіть може нівелювати принципову відмінність між "фізиком" і "ліриком" – за наявності високого рівня вищенаведених особистісних рис. Це руйнує зрештою й відмінності між різними країнами, коли фахівець швидко пристосовується до умов іншого соціуму, знаючи його мову, традиції, соціальні умови та володіючи психологічними навичками роботи в колективі.

Останній чинник сприяє також правильному орієнтуванню в мінливому сучасному світі, сповненому різноманітних політичних і екологічних проблем, зокрема щодо збереження власного здоров'я – як фізичного, так і психічного. Це також є рисою сучасного фахівця, який мусить подбати про власну високу продуктивність як виробника певних цінностей (зокрема й сервісних), і, відповідно, – про матеріальну забезпеченість себе та своєї сім'ї.

Не можна забувати і про правову компетенцію, що також є спільною для фахової й загальнокультурної компетентностей, оскільки передбачає знання не лише своїх професійних обов'язків і прав, але й державних законів у відповідній фаховій сфері та щодо суспільного співіснування. У такому разі особа матиме почуття відповідальності як за доручену роботу, так і взагалі за свою поведінку як громадянина держави України.

Розглядаючи наведені вище складові фахової та загальнокультурної компетентностей в аспекті методичних підходів до їх формування в умовах українського ВНЗ, дослідники визначають п'ять моделей уведення національного та регіонального компонента до змісту навчання: 1) міжпредметна модель передбачає відповідний розподіл інформації в межах навчальних предметів; 2) модульна модель – уведення до програм дисциплін гуманітарного циклу спеціальних тем (або модулів), присвячених загальнокультурним і полікультурним питанням; 3) монопредметна має умовою поглиблене вивчення національної культури, мови, історії, локальної географії; 4) комплексна включає інтегративні курси, де окремі питання національної культури можуть бути подані у взаємозв'язку історії та мови, літератури і краєзнавства тощо; 5) доповнювальна ґрунтується на розгляді національно-культурних питань під час проведення позанавчальних заходів [1].

Кожна з цих моделей може бути реалізована за допомогою засобів мистецтва, що вже за своєю гуманістичною сутністю передбачає формування загальнокультурної компетентності особи. За твердженням К. Ушинського [7], така людина має тонкий художній смак і розвинену емоційну сферу, здатна знайти прекрасне у творах мистецтва, зокрема художньої літератури. Розвиток естетичної культури корелює з формуванням у людини загальнокультурної компетентності як своєрідного комплексу, пізнавально-творчого потенціалу. До цього комплексу як провідну варто додати ідею народності, що розкриває

своєрідність кожного народу, зумовлену його історичним розвитком, соціальними умовами й географічними особливостями.

У цій площині визначальну роль відіграє рідна мова, якою реалізовано як вербальні твори мистецтва, так і всю практику фахової діяльності особи. Про це багато писали К. Ушинський, О. Потебня й О. Сухомлинський, які в умовах антиукраїнської державної пропаганди відстоювали право й необхідність якомога ширшого функціонування української мови, оскільки лише за допомогою рідної мови в молодій людині формується загальнокультурна компетентність, що надалі корелюватиме з фаховою.

Розвиток суто фахових компетенцій студента відбувається й в умовах позанавчальної діяльності – наприклад, під час організованих зустрічей із представниками українських і зарубіжних компаній, фахівцями й експертами. Такі зустрічі можуть проходити в інтерактивній формі відповідно до розглядуваної теми й учасників зібрань. Разом із тим зміст навчальних програм у цьому контексті стає чинником розвитку особистісних якостей молодой людини та її фахової компетентності. У такому разі студент із пасивного спостерігача перетворюється на активного учасника навчального процесу – мотивованого й креативного, з аналітичним і критичним підходом до отримання знань. Для цього викладачеві доцільно застосовувати методи кейсу та проектування, що допоможе студенту сформувати освітню траєкторію для набуття фахових і загальнокультурних компетенцій.

Висновки. Таким чином, компетентісно орієнтована вища освіта має провідною функцією формування особистості фахівця з комплексом теоретичних знань, практичних навичок, усвідомленою мотивацією до здійснення певного виду діяльності. До цього комплексу входять різноманітні фахові й загальнокультурні компетенції, зокрема комунікативні, що передбачають компетентність не лише у володінні засобами спілкування, а й щодо отримання потрібної інформації; навички спілкування, зокрема міжнаціонального; знання комплексу цінностей світової культури, на які особистість має орієнтуватися у власному інтелектуальному розвитку; ставлення до своєї професії, включаючи мотив її вибору, гордість за свою діяльність; розуміння й орієнтування в інших різновидах діяльності; здатність до внутрішнього самоусвідомлення особистістю своєї ролі в соціумі, до самоідентифікації себе як представника української нації, держави України.

Список використаних джерел

1. Березюк О. Формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі / О. Березюк // Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців : збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 10–19.
2. Бронзино Л. Ю. Компетентностный подход в образовании : проблема формирования общекультурных компетенций студентов в контексте социокультурной среды вуза [Электронный ресурс] / Л. Ю. Бронзино, М. Н. Филатова // Современные исследования социальных проблем. – 2012. – №6(14). – Режим доступа : www.sisp.nkras.ru.
3. Дубасенюк О. Загальнокультурна компетентність : сутність та наукові підходи / О. Дубасенюк // Формування загальнокультурної компетенції майбутніх фахівців : збірник наукових праць / за ред. О.С. Березюк, О.М. Власенко. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 5–10.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно целевая основа компетентностного подхода в образовании / И.А.Зимняя. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.
6. Лисенко Н. Народознавча компетентність дітей і молоді : принципи та методи дослідження / Н. Лисенко. – Івано-Франківськ, 2007. – 280 с.

7. Ушинський К. Д. Родное слово. Книга для детей и родителей / К.Д.Ушинский. – Полтава : Полтавская епархия, 2001. – 448 с.
8. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса [Электронный ресурс] / Н. Хомский. – Режим доступа : <http://www.gumer.info/bibliotekbuks/linguist/homsk/01.php>.

Круглая Н.А., Фролова М.Е. Общекультурные и профессиональные компетенции украинских студентов: корреляции и отличия

В статье рассмотрены особенности формирования профессиональной и общекультурной компетентностей украинского студента как будущего специалиста в условиях современного общества. Проанализированы отдельные профессиональные и общекультурные компетенции с определением различных коррелятивных особенностей и национальной специфики. Названы учебные технологии формирования общекультурных компетенций в контексте тенденций современного информационного общества и межнациональной коммуникации.

Ключевые слова: профессиональные компетенции, общекультурные компетенции, инновации, профессиональная деятельность, личность, антропоцентрический подход.

Kryglaiia, N.A., Frolova, M.E. General Cultural and Professional Competence of Ukrainian Students: Correlation and Differences

In the article features of formation of professional and general cultural competence of the Ukrainian student as the future expert in the conditions of a modern society are considered. Individual professional and general cultural competencies are analyzed with the definition of various correlative features and national specifics. Educational technologies for the formation of general cultural competences in the context of trends in the modern information society and international communications have been defined.

Key words: professional competences, general cultural competences, innovations, professional activity, personality, anthropocentric approach.